

Суска А. А.
кандидат економічних наук,
член-кореспондент Академії економічних наук України,
завідувач кафедри деревооброблювальних технологій та системотехніки лісового комплексу
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

Suska A. A.
PhD in Economics,
Corresponding Member of the Academy of Economic Sciences of Ukraine
Head of the Department of Woodworking Technologies and system engineering of the forest complex
Kharkiv National Technical University agriculture to them Petr Vasilenko

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА РИНКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ЛІСУ

Анотація. У статті визначаються й обґрунтовуються особливості конкурентного середовища ринку соціально-екологічних послуг лісу – нової для лісового сектора економіки України еколого-економічної системи, що упорядковує процес комерційного обігу соціально-екологічного ресурсу лісу. Розглядаються умови, що формують конкурентне середовище ринку і є сукупністю екологічних і організаційно-технічних альтернатив рішення соціально-екологічних проблем; наводяться методичні підходи до оцінки і вибору альтернатив.

Ключові слова: конкурентне середовище, ринок соціально-екологічних послуг, міжгалузева конкуренція, еколого-технічна конкуренція, соціально-екологічна проблема, екологічна альтернатива, організаційно-технічна альтернатива, сальдо затрат альтернатив, коефіцієнт екологічно-технічної конкуренції.

Вступ та постановка проблеми. Значні перспективи щодо розширення лісового сектора економіки України пов'язані із залученням у комерційний обіг соціально-екологічного ресурсу лісу. Довід країн Євросоюзу показує, що комерційний обіг соціально-екологічного ресурсу лісу зумовлює те, що економічні суб'єкти інших галузей економіки та соціальної сфери, які отримують додаткові прибутки (збільшення обсягів виробництва, зменшення виробничих витрат, підвищення продуктивності праці) за рахунок використання соціально-екологічних благ лісу, будуть сплачувати частину цього прибутку суб'єктам лісового господарства. Упорядкування процесів задоволення потреб суб'єктів інших галузей економіки і суб'єктів соціальної сфери в соціально-екологічному ресурсі лісу за умов отримання певної економічної вигоди суб'єктами лісгосподарювання можливе шляхом формування в межах лісової галузі економіки України нової еколого-економічної системи – ринку соціально-екологічних послуг.

Ринок соціально-екологічних послуг лісу – це багатофункціональна еколого-економічна система, яка поєднує виробників і споживачів у складному й новому для лісового сектора економіки України процесі капіталізації соціально-екологічних благ лісу за умови концепції сталого природокористування.

Сучасні підходи щодо ринку є певним компромісом між підходами класичного капіталізму: «необмежена економічна свобода і соціалістичними підходами – жорсткий контроль за учасниками економічних відносин з боку держави». Результатом такого компромісу є регульована ринкова економіка, яка передбачає можливість втручання держави в економічні процеси. Водночас безкомпромісним є твердження, що ефективне функціонування ринку можливе лише за умов вільної, справедливої конкуренції. Конкурентне середовище визначається однією з найбільш важливих характеристик ринку і є обов'язковим об'єктом дослідження ринку.

Специфіка ринку соціально-екологічних послуг лісу полягає в тому, що на певній території єдиним постачальником (виробником) товару (соціально екологічної послуги)

є лісові масиви – єдиний екологічний об'єкт і навіть у ситуації, коли таким об'єктом володіють декілька економічних суб'єктів, конкуренція між ними не має сенсу. Тобто ринок соціально-екологічних послуг лісу набуває виду єдиної природної монополії. Водночас потрібно розуміти, що значну кількість проблем, особливо екологічного характеру, можливо вирішити не тільки за рахунок соціально-екологічного ресурсу лісу, а і шляхом реалізації технічних проектів. Наприклад, для підприємства сільського господарства збільшення площ поливних земель можливо вирішити шляхом фінансування формування лісового масиву навколо водоймища з оптимальним рівнем лісистості й структурою порід дерев, що забезпечить необхідний рівень води у водоймищі протягом сезону поливу (екологічне рішення проблеми) або шляхом фінансування будівництва системи артезіанських свердловин необхідної потужності (організаційно-технічне рішення проблеми). Тобто конкурентне середовище ринку соціально-екологічних послуг лісу формує особливий вид міжгалузевої конкуренції – еколого-технічна конкуренція. У відомих авторів наукових дослідженнях щодо ринкової конкуренції і конкурентного середовища ринку особливості конкурентного середовища ринку соціально-екологічних послуг лісу залишаються недостатньо визначеними і дослідженими, що і визначає актуальність і важливість наукової статті.

Аналіз відомих результатів досліджень. Як показує практика, вижити в сучасному конкурентному середовищі підприємство зможе тільки тоді, коли організує свою діяльність і буде випускати продукцію, цікаву для бізнес-партнерів. Якщо підприємство набуло вподобання покупців, які готові платити гроші саме за цю продукцію і саме цього підприємства, то вважають, що воно має конкурентні переваги. Конкурентні переваги для підприємства не виникають самі по собі, а потребують значної роботи і зусиль щодо їх формування й утримання. Процес створення й утримання конкурентних переваг особливий тим, що вимагає детального вивчення, аналізу й оцінки трьох основних суб'єктів ринкового середовища, а саме:

- безпосередньо підприємства, яке виготовляє певний товар і виходить із ним на ринок;
- фірм-покупців, які можуть купити продукцію підприємства;
- фірм-конкурентів, які готові продавати свою продукцію, що може задовольняти такі ж потреби, як і продукція певної фірми.

Суб'єкти конкурентної боротьби і дії із забезпечення власних інтересів у результаті чого формується певні умови діяльності підприємства формують конкурентне середовище певного ринку. Стан конкурентного середовища визначає характер конкурентної боротьби

Сучасна наука озброїла підприємців певними стратегіями конкурентної боротьби і стратегіями формування конкурентних переваг, які довели свою життєздатність на практиці. Певні особливості конкурентної боротьби несе міжгалузева конкуренція. Міжгалузева конкуренція – це суперництво між бізнесом різних галузей економіки за більш прибуткове вкладення капіталу.

У міжгалузевій конкуренції найбільш виправданою конкурентною стратегією є стратегія мінімізації затрат. Тобто вибирається проект тієї галузі економіки, який вирішує проблему з найменшими затратами. Під час застосування такої стратегії підприємство зосереджує основні зусилля на мінімізації витрат, на більш раціональному використанні ресурсів, що дозволяє зменшити собівартість продукції й отримувати плановий прибуток, навіть якщо ціна буде нижча за ціну конкурентів [1].

Звичайно така стратегія, як вважає більшість фахівців, базується на ресурсному потенціалі підприємства. Але не слід забувати, що товар, який не відповідає в цей момент потребам покупця, не буде придбаний, навіть маючи порівняно низьку ціну. Така стратегія може бути успішно реалізованою, якщо є постійний інформаційний зв'язок із ринком. Тобто успішним у такій ситуації може бути те підприємство, яке зуміє поєднати свій внутрішній, ресурсний потенціал із можливостями та умінням сформувавши моделі потреб свого споживача. У загальному розумінні конкурентоспроможність означає здатність витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами [2] або здатність пристосовуватися до змін зовнішнього середовища щодо утримання позицій серед суперників [3]. Поняття конкурентоспроможності підприємства М. Портер визначає порівняльними перевагами стосовно іншої фірми [4]. Відомий учений Д. Рікардо для характеристики конкурентоспроможності підприємства і га-

лузі в цілому використовував поняття порівняльних витрат [5]. Саме показники абсолютних і відносних переваг визначають конкурентні переваги міжгалузевих проектів.

Метою статті є визначення й обґрунтування особливостей конкурентного середовища ринку соціально-екологічних послуг лісу як такого, що формується діями суб'єктів різних галузей економіки щодо просування екологічних і організаційно-технічних альтернативних рішень соціально-екологічних проблем.

Результати дослідження. Головним фактором, який може формувати конкурентні переваги і попит на соціально-екологічні послуги лісу, залучати екологічні інвестиції є саме економічний ефект від «споживання» такого товару. Цілком очевидно, що кожна порода дерева може генерувати комплекс соціально-екологічних благ, які здатні на тому чи іншому рівні вирішувати соціально-екологічні проблеми, генерувати економічний ефект. Та порода дерева, яка вирішує певну соціально-екологічну проблему з більшим економічним ефектом щодо інших порід за порівняно однакових витратах на генерування такого ефекту, визначається еталонною, відносний розрахунковий економічний ефект такої породи щодо рішення певної соціально-екологічної проблеми визначається як одиниця [6]. У наведених вище дослідженнях визначено, що еталонною породою дерева для запобігання зсувів ґранту, стримування селевих потоків є дуб, каменепадів – смерека, регулювання водного балансу та поверхневих стоків – бук, формування територій з унікальним мікрокліматом – сосна, поглинання радіоактивного пилу – ясен, зменшення швидкості вітру, захисту ґрунтів від вітряної ерозії – береза, очищення повітря від шкідливих промислових викидів, снігозатримання на полях та захист автомобільних шляхів від переметів, захист населених пунктів від пилових бур – клен. Порівняння відповідного економічного ефекту дерева еталонної породи з ефектом, який може генерувати інша порода дерев у екологічному рішенні проблеми (задоволенні соціальних потреб) дозволяє визначитися з відносними розрахунковими економічними ефектами порід дерев (табл. 1).

Оцінку можливого економічного ефекту в разі вибору екологічної альтернативи (економічний ефект екологічної альтернативи (E_{ea}) щодо рішення певної соціально-екологічної проблеми можливо визначити як різницю отриманого доходу (D_{ea}) і затрат на реалізацію екологічної альтернативи рішення (Z_{ea}), тобто:

$$E_{ea} = D_{ea} - Z_{ea} \quad (1)$$

Таблиця 1

Відносні розрахункові економічні ефекти порід дерев

Порода дерева	Соціально-екологічні функції								
	Захист від селевих потоків, каменепадів	Запобігання зсуву ґранту	Регулювання поверхневих водних стоків, водного балансу ґрунтів	Поглинання радіоактивного пилу	Очищення повітря від забруднення шкідливими промисловими викидами.	Зменшення швидкості вітру(вітрова ерозія ґранту)	Захист від пилових бур	Снігозатримання	Формування умов для оздоровлення і відпочинку
Дуб	1	1	0,75	0,75	0,45	0,8	0,7	0,45	0,75
Бук	0,45	0,5	1	0,7	0,4	0,7	0,6	0,45	0,6
Сосна	0,6	0,6	0,6	0,45	0,5	0,5	0,4	0,65	1
Ясен	0,75	0,85	0,85	1	0,95	0,8	0,9	0,9	0,6
Береза	0,4	0,4	0,4	0,45	0,4	1	0,6	0,6	0,5
Клен	0,75	0,85	1	0,95	1	0,8	1	1	0,6
Смерека	1	0,85	0,55	0,45	0,5	0,5	0,4	0,4	0,95

Дохід при реалізації екологічної альтернативи залежить від:

– величини площі лісу, ресурси якої будуть задіяні для реалізації екологічної альтернативи (S_{lea}), структури лісу – відносними частками цієї площі, що займають породи дерев, які здатні на прийнятному рівні генерувати відповідне екологічне благо ($\alpha_{дуб}, \alpha_{бук}, \alpha_{сосна}, \alpha_{смерека}, \alpha_{ясень}, \alpha_{береза}, \alpha_{клен}$). Тобто якщо в структурі лісу присутні визначені екологічно активні породи дерев розраховується за виразом:

$$S_{lea} = S_{lea} * (\alpha_{дуб} + \alpha_{бук} + \alpha_{сосна} + \alpha_{смерека} + \alpha_{ясень} + \alpha_{береза} + \alpha_{клен}); \quad (2)$$

– величини одиничного розрахункового економічного ефекту ($E_{орее}$) – ефекту, який генерується одним гектаром насаджень дерев еталонної, щодо рішення відповідної соціально-екологічної проблеми, породи, з оптимальним для цих умов рівнем лісистості. За таких підходів доход від лісової площі, яку складають площі екологічно активних порід за умов екологічної альтернативи рішення проблеми селевих потоків ($D_{lea}^{СП}$), визначається за виразом:

$$D_{lea}^{СП} = S_{lea} (\alpha_{дуб} E_{орее} + \alpha_{бук} 0,45 E_{орее} + \alpha_{сосни} 0,6 E_{орее} + \alpha_{смереки} 0,8 E_{орее} + \alpha_{ясени} 0,75 E_{орее} + \alpha_{берези} 0,4 E_{орее} + \alpha_{клена} 0,75 E_{орее}) \quad (3)$$

Затрати при реалізації екологічної альтернативи рішення тієї чи іншої соціально-екологічної проблеми (Z_{en}), як

правило, складаються із затрат на формування (відновлення) лісових ділянок щодо оптимального рівня лісистості й оптимальної структури відповідно до породи дерев і їх віку; затрат на щорічний догляд за лісовими ділянками.

У відомих автору дослідження, результати яких наведені вище, визначені прояви одиночних розрахункових економічних ефектів еталонних порід дерев за можливих екологічних альтернативах рішення деяких проблем природних зон України.

Можливість вибору альтернативних рішень щодо рішення екологічних проблем мотивує новий вид конкуренції – еколого-технічну конкуренцію як специфічний прояв класичної міжгалузевої конкуренції. Об'єктом такої конкуренції є величина затрат на реалізацію екологічних (Z_{ea}) і організаційно-технічних альтернатив (Z_{ota}) щодо рішення конкретної проблеми за умови досягнення однакового економічного ефекту. Абсолютним показником конкурентоспроможності альтернатив є сальдо затрат альтернатив ($C_{за}$) на отримання одиночного розрахункового ефекту і визначається різницею затрат на отримання одиночного розрахункового економічного ефекту при реалізації екологічної альтернативи ($Z_{орее_{ea}}$) і таких затрат за умов вибору організаційно-технічної альтернативи ($Z_{орее_{ota}}$):

$$C_{за} = Z_{орее_{ea}} - Z_{орее_{ota}} \quad (4)$$

Таблиця 2

Абсолютні й відносні конкурентні переваги екологічних альтернатив рішення деяких соціально-екологічних проблем природних зон України щодо затрат на отримання одиночного розрахункового економічного ефекту (в тис євро, за цінами на 1.01.2018 р.)

Соціально-екологічна проблема (природна зона)	Екологічна альтернатива		Організаційно-технічна альтернатива		Сальдо затрат альтернатив ($C_{за}$)	Коефіцієнт еколого-технічної конкуренції ($K_{етк}$)
	Сутність	Затрати на отримання одиночного розрахункового економічного ефекту ($Z_{орее_{ea}}$)	Сутність	Затрати на отримання одиночного розрахункового економічного ефекту ($Z_{орее_{ota}}$)		
Грязе-каменеві селеві потоки (Гірський Крим)	Проти селевий лісовий пояс з насаджень дуба скельного	39,2	Бетонні загати – баржі	72,0	+ 32,8	0,54
Зсув ґрунтів (Українські Карпати)	Букові насадження на схилах передгір'я Карпат	9,0	Нагірні водовідвідні канали	50,0	+ 41,0	0,18
Радіоактивне забруднення (Українське Полісся)	Насадження ясеня, клена, збирання і дезактивація листя в період осіннього листопаду	5,5	Дезактивація територій	11,0	+5,5	0,5
Снігозатримання (Лісостеп)	Лісові смуги	1,5	Компенсація збитку вологи за рахунок внесення додаткової кількості мінеральних добрив	2,8	+1,3	0,53
Забруднення повітря шкідливими промисловими викидами (Степ)	Зелені зони всередині і навколо населених пунктів	19,2	Очисні споруди	38,0	+18,8	0,5

Величина сальдо з позначкою «+» визначає конкурентні переваги екологічної альтернативи, з позначкою «-» конкурентні переваги організаційно-технічної альтернативи.

Відносним показником конкурентоспроможності, який дозволяє визначити рівень конкурентних переваг, є коефіцієнт еколого-технічної конкуренції ($K_{етк}$), визначається за виразом:

$$K_{етк} = \frac{Z_{орее\ ca}}{Z_{орее\ ота}} \quad (5)$$

Якщо коефіцієнт менше одиниці, то конкурентна перевага екологічної альтернативи за затратами, якщо більше одиниці – екологічна альтернатива більш затратна, ніж організаційно-технічна альтернатива. Абсолютні й відносні конкурентні переваги екологічних альтернатив під час рішення деяких соціально-екологічних проблем територій природних зон України наведено в таблиці 2.

Аналіз таблиці показує те, що найбільш небезпечні екологічні проблеми природних зон України можуть бути вирішені чи локалізовані через реалізацію екологічних проектів, основою яких є саме нематеріальний, соціально-екологічний ресурс лісу.

Переваги екологічних альтернатив полягають у значно меншій вартості реалізації таких альтернатив, а ризики щодо тривалого терміна повернення інвестицій у лісову галузь у разі екологічного інвестування можуть бути значно зменшені такими факторами, як те, що ліси починають продукувати соціально-екологічні блага задовго до того,

як деревина набуде необхідної експлуатаційної якості; ліс генерує комплекс соціально-екологічних благ, що потрібно врахувати під час оцінки ефективності екологічних проектів певної спрямованості; формування лісових ділянок, у багатьох випадках, потребує не повного ланцюга операцій від підготовки ділянки до набуття деревами певного віку, а тільки доведення існуючих лісових масивів до рівня оптимальної лісистості і оптимальної структури.

Висновки. Функціонування ринку соціально-екологічних послуг лісу формує особливе конкурентне середовище, яке є діями суб'єктів різних галузей за просування свого капіталу (проектів) для рішення соціально-екологічних проблем із метою отримання більшого прибутку. Такий вид боротьби суб'єктів різних галузей економіки визначається як еколого-технічна конкуренція.

Об'єктом еколого-технічної міжгалузевої конкуренції є величина затрат щодо реалізації екологічних чи організаційно-технічних альтернатив рішення соціально-екологічних проблем.

Показниками конкурентоспроможності тієї чи іншої альтернативи є сальдо затрат альтернатив – абсолютний показник; коефіцієнт еколого-технічної конкуренції – відносний показник. Аналіз конкурентоспроможності екологічних і організаційно-технічних альтернатив щодо рішення найбільш небезпечних соціально-екологічних проблем територій природних зон України показав значні конкурентні переваги за затратами на реалізацію екологічних альтернатив.

Список використаних джерел:

1. Дикань В. Обеспечение конкурентоспособности предприятия. Харьков: Основа, 2005. 168 с.
2. Иванов Ю., Орлов П., Иванова Ю. Конкурентные преимущества предприятия: Оценка, формирования та розвиток: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2008. 352 с.
3. Отенко І., Полтавська Є. Управління конкурентними перевагами підприємства. Харків: ХНЕУ, 2005. 210 с.
4. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / пер. с англ. под ред. В. Щетинина. Москва: Междунар. отношения, 1993. 896 с.
5. Рикардо Д. Сочинения / пер. с англ. под ред. М. Смит. Москва: Госполитиздат, Т. 3. 1955. С. 296.
6. Suska A. Development of the estimation methodology for the commercial balance of the market of social and environmental services of forests // Technology audit and production reserves: International Journal. 2017, № 6/5(38). С. 20–24.

ОСОБЕННОСТИ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ РЫНКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УСЛУГ ЛЕСА

Аннотация. В статье определяются и обосновываются особенности конкурентной среды рынка социально-экологических услуг леса – новой для лесного сектора экономики Украины эколого-экономической системы, что упорядочивает процесс коммерческого оборота социально-экологического ресурса леса. Рассматриваются условия, формирующие конкурентную среду рынка и представляющие собой совокупность экологических и организационно-технических альтернатив решения социально-экологических проблем; приводятся методические подходы к оценке и выбору альтернатив.

Ключевые слова: конкурентная среда, рынок социально-экологических услуг, межотраслевая конкуренция, эколого-техническая конкуренция, социально-экологическая проблема, экологическая альтернатива, организационно-техническая альтернатива, сальдо затрат альтернатив, коэффициент эколого-технической конкуренции.

COMPETITIVE ENVIRONMENT PECULIARITIES REVIEW FOR THE FOREST SOCIO-ECOLOGICAL SERVICES MARKET

Summary. The paper identifies and substantiates the competitive environment peculiarities of the forest socio-ecological services market, as of a new ecosystem for Ukraine's economy forest sector, leading to the commerce stream process regulation for the socio-ecological forest resource. The conditions, appointing the competitive market environment, and constituting a set of environmental, organizational and technical alternatives for solving socio-ecological problems, are considered, and the methodological approaches for evaluating and alternatives selecting are presented.

Key words: competitive environment, socio-ecological services market, intersectoral competition, eco-technical competition, socio-environmental problem, ecological alternative, organizational and technical alternative, balance of alternatives costs, eco-technical competition coefficient.